

Editörden/Editorial/ من رئيس التحرير

İbrahim HATİBOĞLU, Akademik Dergiciliğin Köşe Taşları ...

Makaleler/Articles/ مقالات

Mustafa ÖZTÜRK, Mevâlî Râviler ve Geçmiş Kültürlerin Hadislere Etkisi:
Hicri İlk İki Asır/*Mawālî narrators of Hadith and the Influence of pre-Islamic
Cultures on the Hadith: The First Two Century of Hijrah*

Yusuf Ziya KESKİN, Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme/
Critical Analysis of the Hadiths About The Euphrates

Mirza TOKPINAR, 'Abd al-Razzâq b. Hammâm (126-211/744-827)
Etait-il Chi'it?/'Abdürrezzâk b. Hammâm (126-211/744-827) Şi'i mi?

Enbiya YILDIRIM, Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru/
The Imagination of the Prophet on the Universe

Mehmet Ali YARGI, Hanefîlerin Kur'an ve Sünnet Bütünlüğüne
Yaklaşımı Üzerine/*On the Hanafî Approaches to
the Interpretation of Qur'an vis-à-vis Sunnah*

Tercüme/Translation/ ترجمة

Seyyed Hossain NASR, Sünnet ve Hadis/*Sunnah and Hadith*
(Çev. İbrahim HATİBOĞLU)

Araştırma Notları/Review Articles/ ملاحظات دراسية

Burhanettin TATAR, Hadis Tarihinde Metin Merkezli Düşüncenin
Diyalektik Yapısı Üzerine

Yusuf Sami SAMANCI, *el-Mektebetü'l-Elfiyye* 3.0 CD'si İlave Eserlerine
Dair Bir Kronoloji

Mülâkât/Interview/ حوار

Kadir DEMİRCİ, Çağdaş Zeydî Âlimlerle Zeydiyye ve Hadis Üzerine

Hız. Peygamber'in Evren Tasavvuru

Enbiya YILDIRIM, Doç. Dr. *

"The Imagination of the Prophet
on the Universe"

Abstract: In order to understand the stages through which Islamic civilizations has passed, it is important to discover how people in the period of Mecca and Medina conceived the Universe. In this regard, the meanings they attributed to the objects in the sky, natural events and incidents which they could not study in the first hand deserve special attention. In addition, his living in that geography and society as well as being the founder of Islamic civilization, the Prophet's perspective on and his evaluations of these issues are particularly important. In this paper, the author attempted to illuminate the nature of the views the prophets hold about natural events as well as their positions in this respect among other people in their periods. Furthermore, the author argues that it should not be counted among the privileges of being prophets to be superior at knowing natural and social sciences and that holding false knowledge or shortage of knowledge on the part of the prophets should not play a negative role about their praised status related to their divine mission.

Citation: Enbiya YILDIRIM, "Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi*, (HTD), IV/1, 2006, pp. 69-90.

Key words: Solar eclipse, universe, sky, stars, thunder, wind, Prophet Muhammad, Islam, 7th century of Arabic peninsula.

1. Giriş

Dünyanın yapısı, tabiat olayları, gökyüzünde seyreden güneş, ay ve yıldızlar her zaman insanlığın ilgi odağında olmuş, merak dünyasının merkezinde önemli bir yer işgal etmiştir. Bu merak, insanoğlunun söz konusu varlıklara - çağlara ve bölgelere göre değişmekle birlikte- birtakım anlamlar yüklemesiyle sonuçlanmıştır. Bu çerçevede, her toplumda örneklerini gördüğümüz efsaneler ile destanlardaki temalar halkların kültürel üretimleri ve tarihe bıraktıkları miraslar olarak bugün karşımızda durmaktadır.

Bilimsel gelişmelere paralel olarak toplumların bahsettiğimiz çerçevedeki bakış açıları tabii bir değişime uğramıştır. Günümüzde insanoğlunun kâinatta cereyan eden olaylarla evrendeki cisimlerin neredeyse derûnuna vâkıf olması

* CÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, enbiya@cumhuriyet.edu.tr

Beni pek çok kitaba yönlendiren Prof. Dr. Muhammed Abdülkâdir Harîsât ile makalemin şekillenmesinde görüşlerinden yararlandığım Prof. Dr. Abdülazîz ed-Dûrî'ye içten teşekkür ederim.

sonucu bunlar gizemlerini kaybetmişler, her biri tarif edilebilir fizikî bir olay veya kendi işlevini yerine getiren bir madde olarak algılanır olmuşlardır.

İslâm'ın insanlığa sunulmasından itibaren, bu medeniyetin tarihteki rolünü bilmek hem dünya medeniyet tarihi hem de müslümanların serüvenini takip etmek açısından son derece önemlidir. Bu serüvenin başlangıcı ise, daha sonraki dönemlerin onun üzerine bina edilmesi ve geliştirilmesi açısından diğer zamanlara göre birincil öneme sahiptir. Çünkü İslâm'ın nasıl bir coğrafyada hayat bulduğu, insanların hayata ve evrene bakışları, örf, âdet ve gelenekleri, Kur'an'ı dolayısıyla İslâm'ın toplumu şekillendirmede takip ettiği stratejiyi daha iyi anlamak açısından mühimdir.

Bu çerçevede, Kur'an'ı daha iyi anlayabilmek için nasilki Kur'an dışı kaynaklara da bakmak gerekiyorsa, Kur'an'ın kendisiyle de onun ilk muhatabı olan toplumun sosyal yapısını daha iyi tanımamız mümkün olacaktır. Çünkü Kur'an, seslenişini o günkü toplumun bilgi düzeyi ve değerleri üzerinden yapmaktadır. İslâm, kabul etmediği inanç noktalarına işaret ederek bunların yanlış olduklarını vurgulamakta, ahlâkî zaaf noktalarının düzeltilmesini istemekte, toplumun gözünde değerli olan hususlara işaret ederek Allah'ın azametini göstermekte, hukukî alanda da toplumun yapısına ve imkânlarına uygun kurallar koymaktaydı. Bu noktada şunu söylemek yanlış olmasa gerektir: Kur'an, tahrife uğramadan günümüze kadar ulaşması sebebiyle, o zamanki toplum yapısını bizlere en sağlıklı ve en sağlam şekilde aktaran öncelikli kaynaktır. Bu sebeple, sosyokültürel açıdan Kur'an, o dönemi tanımak adına bizler için bulunmaz bir veri kaynağı konumundadır. Sonuç olarak, Kur'an'ı daha iyi özümseyebilmek için o günkü toplumsal yapıya ve insanların bilgi dağarcığına bakmak gerekirken, toplumsal yapıyı daha özel bir ifadeyle Kur'an'ın indiği dönemdeki insanı iyice anlayabilmek için de Kur'an'a bakmak en sağlıklı yoldur.

Bu çalışmada, çizilen çerçeve dâhilinde, Hz. Peygamber dönemi insanların evren tasavvurları Kur'an'dan da istifade edilmek suretiyle Hz. Muhammed merkezli olarak ele alınacaktır. Böylece onların, gök cisimlerini ve tabiat olaylarını nasıl algıladıkları tesbit edilmeye çalışılacaktır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, özel bir çalışmada ele alınmamış olan bu konu, Resûlullah'ı bir insan olması açısından hangi konumda görmemiz gerektiği hususundaki çabalara bir katkı sağlayacaktır.

Hz. Muhammed'in evrene bakışını tahlil etmeden önce, onun nübüvvet dışında kalan dünyevî tecrübelerine yönelik bazı bilgiler vermek istiyoruz. Bunu yapmaktaki amacımız, kendi dönemi şartlarında sahip olduğu maâlûmatı öne çıkararak evren tasavvuruyla ilgili bilgilerinin de hangi düzeyde olabileceğini anlamaya yönelik bir açılım sağlamaktır.

Küçüklüğünde çobanlık yapmasına ve onlu yaşlardan kırk yaşına kadar deve kervanlarıyla yürüttüğü ticarî yolculuklara bakarak Hz. Peygamber'in hayvancılık bilgisinin hayli fazla olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Hatta bu bilgisine yönelik ipuçlarını hayatına dair bazı kesitlerden öğrenmek mümkündür.¹

Hz. Peygamber'in vakitlerin, günlerin ve ayların tesbitinde güneş ve ayın konumlarından son derece istifade ettiği görülür. Namaz vakitlerinin tayininde nasıl davranılacağını beyan etmesi ile ramazanın başlangıç ve bitiminde ayın hareketlerinin gözlenmesini buyurması, havanın bulutlu olması durumunda hesaplamaya gidilmesini istemesi onun geniş bilgisini gösterir.² Bulutun deniz tarafından gelip yoğunlaşması sonrasında sağanak yağmur yağacağını belirtmesi gibi hava tahminlerinde bulunması da birikimini anlamamıza yardımcı olacaktır.³ Bu çerçevede değerlendirilebilecek rivayetler bir arada mütalaa edildiğinde Hz. Muhammed'in o günün şartlarında bir uzman olarak değerlendirilebileceğini söylemek hata olmasa gerektir.

Hz. Peygamber'in ziraatçılık bilgisi için aynı şeyi söylemek zordur. Kanaatimizce, Mekke arazisinin tarıma müsait olmaması ve kendisinin ticaretle meşgul olması, Resûlullah'ın bu alanda hayvancılık kadar bilgi sahibi olmayışında etkili olmuştur. Nitekim Medine'de hurma aşılayanlara bunun fayda sağlamayacağını söylemiş, daha sonra da bunun bir tahminden ibaret olduğunu, uzman olanların dünya işlerini kendinden daha iyi bileceğini belirtmişlerdir.⁴ Hz. Peygamber bu sözleriyle tecrübe gerektiren dünyevî konulardaki birikiminin zannî ve tecrübeye dayalı olduğunu ifade etmiş, her şeyi bilmediğini ve bilemeyeceğini göstermiştir.

Hz. Peygamber'in konumuz çerçevesinde en çok birikimi olduğu alanlardan biri tedavi yöntemleriydi. Hadis kitapları ile ilgili diğer eserlerdeki rivayetler onun kendi dönemine göre bitkisel ilaçlar ve diğer tedavi yöntemleri hakkında oldukça üst seviyede bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir.

Tüm bunların yanında, Hz. Peygamber'in genel tarih, antropoloji, etnoloji, anatomi, fizyoloji vb. alanlarındaki bilgilerini de anmak gerekir. Söz gelimi, Allah'ın kâinatı hangi gün ne yaptığını belirterek yedi günde yarattığı,⁵ Âdem'in yeryüzünün bütün topraklarından yaratıldığı, insanların farklı renk-

¹ Buhârî, "İ'tisâm", 12.

² Özellikle hadis kitaplarının namaz ve oruç bahislerine bakınız.

³ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-Envâ*, Haydarâbâd 1375/1956, s. 169-170. (İleride 24 nolu dipnotta geleceği üzere, kendi dönemindeki Arapların birtakım tabiat olaylarını hava tahminlerinde kullanmaları, Resûlullah'ın da bunları gündelik hayatta en büyük yardımcı olarak kullandığı sonucuna varmamızı mümkün kılmaktadır. bk. İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 177 vd.

⁴ bk. Müslim, "Fezâil", 139-141.

⁵ Müslim, "Sifâtü'l-münâfikîn", 27. Hadiste geçen yedi rakamının el-A'râf 7/54'e aykırı olduğu söylenir.

lerde olmasının bundan kaynaklandığı,⁶ insan öldükten sonra kuyruk kemiği hariç bütün bedeninin toprakta çürüyeceği,⁷ insan vücudunda 360 mafsâl bulunduğu,⁸ istihâze kanının damardan geldiği,⁹ çekirgelerin denizdeki bir balığın hapsirığı olduğunu söylemesi¹⁰ bu kabil ifadelerdir.

Hız. Peygamber'in hayvancılık, ziraat, tıp ve diğer alanlardaki bilgilerinin nasıl anlaşılması gerektiği hususu da önemlidir. Konu sadece tıp alanıyla sınırlı biçimde ele alındığında bile, diğer hususlardaki yaklaşımımız hakkında bize ışık tutacaktır. Bu bağlamda, Hız. Muhammed'in tıbb-ı nebevî olarak adlandırılan bu bilgisinin kökenleriyle ilgili olarak şunlar söylenebilir:

a) Oldukça geniş bir zamanı kapsayan seyahatleri ve bu seyahatlerde çeşitli vesilelerle öğrendiği uygulamalar onun birikimine çok büyük katkı sağlamıştır.

b) Hız. Peygamber'in sahip olduğu bilgilerin önemli bir kısmı Arap geleneğinin binlerce yıllık ürünüydü. Cahiliye döneminde bitkisel yollarla tedavi oldukça yaygındı. Bu sebeple Hız. Peygamber'in tıbbî reçeteleri veya telkinleri kendisinin buluşları olan ve önceden bilinmeyen şeyler değildi ve eski Arabistan tıbbının bir parçası idi.¹¹ Bölgenin birikimi yanında belli oranda Cündişâpûr'daki tıp eğitim ve öğretiminin sunduğu bilgiler de Arabistan'da uygulanmaktaydı.¹²

c) Hız. Peygamber'in bulunduğu muhitte Hâris b. Kelede gibi¹³ tabîî tıbbı uygulayan pek çok halk doktoru vardı.¹⁴

Dolayısıyla, Hız. Peygamber'in uyguladığı veya tavsiye ettiği metotların kendisinin icat ettiği yöntemler olduğu söylenemez.¹⁵ Onun uygulamaları ve tavsiyeleri uzun tecrübelerle dayanmakla birlikte sistematik bir denemeye

⁶ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17.

⁷ Müslim, "Fiten", 143.

⁸ Müslim, "Zekât", 54.

⁹ Buhârî, "Vudû", 63.

¹⁰ Tirmizî, "Et'ime", 23.

¹¹ bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab*, [baskı yeri yok] 1993, VIII, 390-418.

¹² bk. Fazlurrahman, *İslâm Geleneginde Sağlık ve Tıp* (trc. Adnan Bülent Baloglu- Adil Çiftçi), Ankara 1997, s. 61. Sayıları çok az olmakla birlikte, Hız. Peygamber'in başka milletlerin uygulamalarından ve tecrübelerinden de istifade ettiğini gösteren rivayetler mevcuttur (bk. Müslim, "Nikâh", 24).

¹³ bk. İbn Ebû Usaybia, *Uyûnû'l-enbâ' fî tabakâti'l-etibbâ'* (nşr. M. Bâsil Uyûnû's-Sûd), Beyrut 1988, s. 145.

¹⁴ bk. Müslim, "Selâm", 73; *Müsned*, VI, 67; İbn Ebû Usaybia, *a.g.e.*, s. 145; İbnü's-Sünnî, *et-Tıbbü'n-Nebevî*, vr. 316'dan Ali Rıza Karabulut, *Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi*, Ankara 1993, I, 312. Araplarda uygulanan tedavi metotlarıyla ilgili olarak bk. Câhiz, *el-Bursân ve'l-havlân* (nşr. Muhammed Mürsî el-Hûlî), Beyrut 1981, s. 53-55.

¹⁵ bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut 1984, s. 493-494; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), Ankara 2003, II, 779 vd.; Cevâd Ali, *a.g.e.*, VIII, 381 vd.; Fazlurrahman, *a.g.e.*, s. 48.

dolayısıyla tabii kanunlara istinat etmeyen, insanların bedenlerine göre testleri yapılmamış ve önemli bir kısmı Bedevî Arap tecrübelerine dayalı şeylerdi. Bu sebeple bunların ilâhiliğinden söz edilmemesi gerekir.

Hz. Peygamber'in uyguladığı veya uygulattığı yöntemlerin veya bunlarla ilgili tesbitlerinin ilâhiliği söz konusu olmadığına göre, bunların her zaman doğru olmayabileceği, en azından tetkike muhtaç olduğu ve kendi zamanıyla kayıtlı kalabileceği söylenebilir. Meselâ deve idrarıyla tedavi¹⁶, Medine hurması acveden yiyene zehir ve sihrin zarar vermeyeceği¹⁷, mantarın toprağın çiçek hastalığı olduğu¹⁸, akşam yemeğinin yenmemesinin ihtiyarlığa sebep olacağı¹⁹ gibi. Aynı şekilde veba hastalığının ortaya çıkışıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in söylediği şeyler bugün ulaşılan sonuçlardan farklıdır: Câbir anlatıyor: "Resûlullah şöyle buyurdu: "Kaplari örtün, tulumları bağlayın. Çünkü senede bir gece veba iner. O gece, üzerinden geçtiği kapaksız kaplar ile bağlanmamış tulumların üzerine vebadan bir şey bulaşır."²⁰ Buradan Hz. Peygamber'in veba mikrobunun rüzgâr vs. ile yayılmasından haberdar olduğu sonucu elbette çıkmaz.²¹

Dikkat çekilmesi gereken bir husus da tıbb-ı nebevî kapsamında zikredilen hadislerin tamamının Hz. Peygamber'e ait olmayabileceğidir. Bazı hakîmlerin sözleri ona nisbet edilmiş veya Resûlullah adına uydurulmuş olabilir. Bu gerçeğe rağmen, konuyla ilgili olarak ulaşılan bilgiler Hz. Peygamber'in bu alandaki birikimine ve bunun kaynağına yönelik bir kanaat oluşturmaya yetmektedir.

2. İslâm öncesi Araplarda evren tasavvuru

Hz. Peygamber öncesinden ve ondan çok uzun bir süre sonrasına, Abbâsîler dönemindeki tercüme faaliyetlerine kadar Arapların Yunanlıların yaptığı gibi dünyaya genel ve kuşatıcı bir gözle baktıklarını söyleyemeyiz. Yunanlılar ilk felsefelerine başlarken âleme genel bir bakışla bakmış ve âlemin nasıl meydana geldiği sorusunun cevabını aramıştır. Bu bağlamda, cihanda gördükleri değişikliklerin, halden hale dönüşmelerin ardında temel bir kanun olup olmadığını, varsa bunun ne olduğunu, su mu, ateş mi, hava mı, toprak mı olduğunu irdelemiş, kâinatın sabit kanunlara bağlı olduğunu görmüş ve bu sistemin ne olduğunu ve nereden kaynaklandığını sorgulamışlardır. Yunanlıların kendi kendilerine sordukları bu tür sorular onların felsefesinin temelini oluşturmuş-

¹⁶ Buhârî, "Hudûd", 17.

¹⁷ bk. Buhârî, "Tıb", 52.

¹⁸ Tirmizî, "Tıb", 22.

¹⁹ Tirmizî, "Et'ime", 46.

²⁰ Müslim, "Eşribe", 99.

²¹ Diğer tarikte kapların örtülmesini isteme sebebi daha belirgindir. bk. Müslim, "Eşribe", 96-97.

tur. Araplarda ise İslâm öncesinde ve sonrasında felsefî ve ilmî bir faaliyet söz konusu olmadığından, ayrıca zihinlerinde bu yönde bir problem de edinmediklerinden, insanlar uzun bir dönem bakışlarını bu yöne çevirmemişlerdir. Bu meselelerin çevresinde gezinip durmuşlar ama bir türlü içine girmemişlerdir. Bugün elde mevcut İslâm öncesi şiirlere bakıldığında da bir Arapın gördüğü ve hoşuna giden güzel bir manzara karşısında duygulandığı, duyduğu bir beyit, hikmetli bir söz ya da bir darb-ı mesel ile coşup hissiyatını dile getirdiği gözlemlenebilir. Ancak evrenin esaslarına ve yapı taşlarına yönelik kapsamlı ve analitik bir bakış açısına gelince, bu neredeyse Arap aklıyla bağdaşmayan bir husustur. Üstelik Arap, bir şeye baktığı zaman düşünce dünyasını tamamen onunla dolduramaz, duygu dünyasına hitap eden tarafıyla ilgilenirdi. Söz gelimi, bir ağacın önünde durduğu zaman bakışını onun bütününe yöneltmez, gözünü ağaçtaki bir noktaya diker, onun gövdesinin düzgünlüğüne, dallarının güzelliğine bakardı. Bir bahçenin önünde durduğunda gözlerini bir fotoğraf makinesi gibi bahçenin bütününe çevirmez, bir arı gibi bir çiçekten diğerine uçar ve hepsinden tat alırdı. Arap şiirinde görünen eksikliğin, diğer taraftan da güzelliğin sırrı budur.²² Kısaca, Arap aklı bir şeye bütüncül gözle bakarak onun içine girmez, çevresinde döner, ondan çeşitli inciler alır, ama bunları bir ipe dizip bir araya getirmezd.²³

Böyle bir bakış açısının hâkim, kabile hayatının egemen ve yazım geleneğinin son derece zayıf olduğu bir coğrafyada yaşayan insanların evrene bakışları da elbette bu çerçeveye sınırlı kalacaktı. Nitekim kaynaklar incelendiğinde İslâm öncesi Arap toplumunda kendi dönem şartları içinde makul sayılabilecek bilimsel bir temele dayanmayan halk inanışlarının hayli yaygın olduğu ve tabiat hadiselerinin arkasında birtakım güçlerin bulunduğu vehmedildiği görülür.

Bu bağlamda ilk göze çarpan husus, Arabistan'ın bazı bölgelerinde, insanı etkileyen olağanüstülükleri sebebiyle güneş ve aya yaygın bir şekilde ibadet edilmesiydi. Bazı kabilelerin ilâh olarak gördükleri güneşe saygı göstermek amacıyla meşaleler yakarak tavaf yaptıkları, güneş adına yaptıkları putlara tapındıkları, Mekke'de ise ay için özel bir merasim düzenlendiği, ayla ilgili putlar edinildiği, çeşitli yıldızların putları yapılarak adlarına kurbanlar kesildiği bilgisi kaynaklarda genişçe yer almaktadır.²⁴ Kur'an bu yanı sıra vurgu yaparak

²² bk. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, Beyrut 1975, s. 41-42.

²³ bk. Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (trc. Süleyman Ateş), İstanbul, ts. (Yeni Ufuklar Neşriyat), s. 87

²⁴ Bu inanışlar yanında, aşırı sıcak sebebiyle özellikle gece yolculuk yapmak zorunda kalmalarından ötürü saharalarda yön bulmada, kestirme yoldan gitmede, harâmilere yakalanmadan taşıdıklarını güvenle ulaştırmada ve vakitlerin tesbitinde gök cisimlerinden son derece yararlandıklarını zikretmemiz gerekir. İbn Kuteybe'nin dediği gibi, Araplar'ın yıldızlardan istifade

Allah tarafından yaratılmış olan bu varlıklar yerine onları yaratan Allah'a secde edilmesini istemiştir.²⁵ Güneş ve aya secde edilmesi yanında, bu ikisinin tutulması kâinatta meydana gelen büyük bir olaya veya büyük bir insanın ölümüne işaret sayılıyordu. Nitekim Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm'in vefatından sonra güneş tutulmuş, insanlar bunu önceki inanışlarında olduğu gibi onun ölümüne bağlamışlardı. Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştu: "Güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden birer âyettir. Bunlar bir kimsenin ölmesi veya hayatı sebebiyle tutulmazlar."²⁶

Gök cisimlerine yönelik olarak Arabistan'da yaygın olan bir inanış da yıldızlara tapınmaktır (star-cult). Bunun Bâbil dinlerinin bir parçası olarak yayıldığı belirtilmektedir. Aynı zamanda kayan yıldız bir hükümdarın ölümüne, doğumuna veya önemli bir hadisenin vukuuna işaret sayılırdı. Yağmur, rüzgâr, fırtına, havanın ısınması veya soğuması gibi tabiat olayları ile ağaçların dölenmesi de o zamanki inanışa göre yıldızlar sebebiyle olmaktaydı. Nitekim bu hususa vurgu yapan Hz. Peygamber, "Allah gökten bereket indirdiği her vakit insanlardan bir grup küfranda bulunurlar. Allah yağmuru indirir; onlar şu yıldız şöyle yaptı, böyle etti derler." buyurmuştur.²⁷ Başka bir hadiste de şöyle geçer: "Eğer Allah yağmuru beş yıl tutup sonra gönderecek olsa, insanlardan bazıları inkâr eder ve: "Micdeh yıldızı sebebiyle yağmura kavuştuk!" derdi."²⁸ Câhiliye döneminde gök gürültüsü de bulutlarla görevli bir meleğin sesi sanı-

dede geliştirdikleri birikim her türlü takdiri hak ediyordu. (bk. İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 2, 190-192; Abdurrahman Bedr, *el-Felek inde'l-Arab*, Trablus, ts., s. 7.

Böylece onlar, meydana gelme nedenlerini bilmeseler bile çağlar boyunca kazandıkları birikimleri günlük hayatlarında son derece başarılı bir şekilde kullanıyorlardı. Dolayısıyla birikimlerini ve bunu güncel hayatlarında uygulamalarını takdir etmek gerekmektedir. Hangi tür şimşek çaktıktan sonra yağmur yağdığını, hangi tür bulutlardan sonra yağmur yağacağını, hangi yıldız ne zaman doğarsa havanın nasıl olacağını tahmin etmeleri gibi. Bunun yanında ay ve güneşin deveranını işlerinde isabetli olarak kullanıyorlar, kaç gün sonra ayın yıldızın yanına geldiğini hesap ederek ayları hesaplıyorlardı. Nesî' uygulaması da bunun delilidir. Bunun yanında mevsimlerin zamanlarını, bayram günlerini, ne zaman ticaret için dışarı çıkacaklarını ve yolculuk zamanlarını tesbit ediyorlardı. Keza ekim zamanını, hasadın vaktini, hurmaları aşılama dönemini, olgunlaşma ve toplama vaktini hep yıldızlar vasıtasıyla takip ediyorlardı. Ancak bütün bu birikim, mücerret bakışla elde edilmiş bilgilerdi. bk. İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 177-180; İbn Manzûr, *Kitâbu Nisâri'l-ezhâr fi'l-leyl ve'n-nehâr*, Beyrut 1983, s. 110; İmam İbrâhîm Ahmed, *Târihu'l-felek inde'l-Arab*, Kahire 1975, s. 15; Ali Abdullah er-Reffâ', *Ruvvâdu ilmi'l-felek*, Riyad 1993, s. 31; İmâd Mücâhid, *Târihu ilmi'l-felek*, Beyrut 2001, s. 89-90, 109-111; Yahyâ Şâmî, *İlmü'l-felek*, Beyrut 1997, s. 78-79; Abdurrahman Bedr, *Mevsûatu esmâi'n-nücûm*, Amman 1998, s. 193-195.

²⁵ bk. Fussilet 41/37.

²⁶ Buhârî, "Küşûf", 1; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, Kahire 1929, I, 48.

²⁷ Buhârî, "Ezân", 156; Müslim, "İmân", 125-126; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 14.

²⁸ Nesâî, "İstiskâ", 16; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 14-15. Benzer bir rivayet için bk. Müslim, "Selâm", 124.

lırdı. Bu melek, bulutları emrine aykırı davranmaktan alıkoyar ve sürüsünü sevkeden çoban gibi onları oradan oraya güderdi.²⁹

Cinlere de bazı görevlerin yüklendiği Câhiliye döneminde suların buharlaşması ve sert çöl ortamında havanın güneş ışığında kırılarak değişik hallere girmesi cinlerle irtibatlı görülürdü. Bazıları yağmur gibi tabii hadiselerin gerçekleşmesinde de cinlerin aracı olduklarına inanırdı.³⁰

Özetle verdiğimiz bütün bu inanışlar Arabistan'ın her bölgesinde şüphesiz aynı değilse de, inanç dünyasının renkliliği hususunda bir fikir vermektedir. Hz. Peygamber bu tür inanışların hayat bulduğu bir bölgede yetişti ve İslâm'a davete girişti.

3. Kur'an'da evren

Kur'an-ı Kerim gök cisimleriyle kâinat olaylarına oldukça fazla yer ayırmaktadır. Ancak bu zikrediş tamamen Allah'ın azametini ortaya koymaya ve kâinatdaki her şeyin onun kudretiyle olduğu gerçeğine dikkat çekmeye yöneliktir.³¹ Meselâ Kur'an güneş, ay ve yıldızları tapınılacak nesneler değil, Allah'ın kudretinin birer yansıması olarak sunar. Kur'an bunu yaparken bazan onların işlevleri ve fonksiyonlarına da kısaca değinir. Ancak hitapta öne çıkan unsur Allah'ın azametidir. Çünkü ilâhî hitabın amacı fizik, astronomi vb. bilgisi sunmak değil Allah'ın varlığını kevnî delillerle ispat etmek, bunu yaparken de tapınılan şeylerin esasında Allah'ın yaratıkları olduğunu göstermektir. Meselâ diğer yıldızlar içinde daha çok tapınılan şî'râ yıldızından Kur'an bahsetmekte ve 'doğrusu, şî'râ (yıldızı) nın rabbi de O'dur'³² buyurmaktadır. Dolayısıyla kevnî âyetlerde Câhiliye döneminin bâtil inanışlarına yönelik toptan bir reddin söz konusu edildiğini, bütün tabiatın Allah'la ilişkilendirildiğini ve yeni inanç dünyasının Allah merkezli olarak gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber bu âyetlerin önemli bir kısmı, zikrettiği nesnelerin ve olayların içeriğiyle ilgili olarak insanın merak duygusunu kamçılayan, ne anlatılmak istendiğini çözme duygusunu depreştiren ifadeler içermektedir. Bu bağlamda kâinatın nizâmını kuran ve koruyan Allah olduğu,³³ onda belirli bir nizâmın bulun-

²⁹ İleride (4-f) Hz. Peygamber'in de aynı şekilde düşündüğü aktarılacaktır.

³⁰ Câhiliye dönemi inanışlarıyla ilgili olarak bk. Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, Beyrut 1992, III, 722-723; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 8-9, 13-5; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb fi ma'rifeti ensâbi'l-Arab* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1959, s. 452; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi sinâati'l-inşâ'*, Kahire, ts., II, 179; Ya'kübî, *Târih*, Beyrut 1960, I, 254-257; Kastallânî, *İrşâdü's-sâri li-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Beyrut 1990, VII, 144; Nüveyrî, *a.g.e.*, I, 49, 56-65, 85; Fazlurrahman, *a.g.e.*, s. 51; Cevâd Ali, *a.g.e.*, VIII, 433, 424; Adem Güneş, *Hz. Muhammed ve Kâinat*, (yüksek lisans tezi, 2002), CÜSBE.

³¹ Bu âyetlerin müminleri kâinatı tarassuta ve incelemeye de yönelttiği söylenebilir. bk. Yahyâ Şâmi, *a.g.e.*, s. 94.

³² en-Necm 53/49.

³³ Fâtır 35/41.

duğu,³⁴ gece, gündüz, güneş ve ayı yaratanın Allah olduğu,³⁵ yer yüzünde meydana gelen değışikliklerde, rüzgâr ve yağmurda büyük hikmetlerin gizlendiği,³⁶ şimşek ve bulutları meydana getirenin Allah olduğu,³⁷ onun bulut ve yağmurun hareketlerini düzenlediği,³⁸ dağların yürüdüğu ve bunu yapanın Allah olduđu³⁹ gibi pek çok hususa Kur'an'da işaret edilmiştir.

4. Hiz. Peygamber ve evren

Kevnî âyetlere ve kâinat olaylarına yaklaşımını anlayabilmek amacıyla Hiz. Muhammed'in hayatına baktığımızda, özellikle ilgili âyetler hakkında neler söylediğine dair elimizde fazla bilgi bulunmadığını görürüz. Bununla birlikte onun ilgili âyetler bağlamında veya çoğunlukla olduğu gibi evrende çıplak gözle müşahade ettikleri karşısında ya da sohbet sırasında sözün uygun düşmesi durumunda bazı bilgiler verdiği anlaşılmaktadır. Rivayetlerin büyük çoğunluğunda Hiz. Peygamber'in bunları çeşitli âyetler bağlamında söylediği geçmese de, ilgili âyetlerle irtibatlı olarak söylediğini düşünmek zayıf bir ihtimal değildir. Hiz. Peygamber'in verdiği bilgilerin bir kısmı bizzat Kur'an'ın kendisine dayanmakta, önemli bir kısmı ise tefsir sadedinde zikredilebilecek malûmatlardır. Bunlardan birkaç konuyu sunacak olursak, zihnimizde, Hiz. Peygamber'in evren tasavvuruyla ilgili bir tablo oluşacaktır. Rivayetlerden bir kısmı -tıbb-ı nebevî bahsinde olduğu gibi- çeşitli gerekçelerle sahih kabul edilmeyecek olsa bile, bütün olarak göz önünde bulundurulduklarında yine de bir kanaat oluşturacak bir yapıdadır. Zaten bizim amacımız da tek tek her hadisin sıhhat durumunu irdelemek değil, Hiz. Muhammed'in bakış açısını yakalamaya çalışmaktır:

a) Gayb

Hiz. Peygamber'den gelen arş, cennet, cehennem, bunların yapısı ve içlerinde cereyan eden ve edecek durumlar gibi eskatoloji bahsi içinde değerlendirilebilecek hadisler genel hadis külliyatı içinde çok fazla yer tutmaktadır. Biz bu rivayetlerden sadece birkaç örnek sunmak istiyoruz. Böylece Hiz. Peygamber'in bu alandaki bilgisinin yapısıyla ilgili bir kanaat oluşturmak istiyoruz:

"O'nun arşı, tıpkı üzerinde bir kubbe gibi, semavâtının üzerindedir... Arş, zât-ı zülcelâl sebebiyle inleyip ses çıkarır, tıpkı süvarisi sebebiyle atın ses çıkarması gibi."⁴⁰

"Cennet yüz derecedir. Her derece arasında yüz yıllık mesafe vardır. Firdevs en üst derecedir. Dört nehir buradan çıkar. Arş da Firdevs'in üstündedir."⁴¹

³⁴ Hicr 15/19.

³⁵ el-Enbiyâ 21/32-33.

³⁶ el-Bakara 2/164.

³⁷ er-Ra'd 13/12.

³⁸ en-Nûr 24/43.

³⁹ en-Neml 7/88.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 19.

"İstifade ettiğiniz bu ateş cehennem ateşinin yetmişte biridir. Deniz suyuyla karıştırılmıştır. Böyle olmamış olsaydı, Allah bunda hiç kimse için istifade etme imkânı yaratmazdı."⁴²

"Cehennem ateşi bin yıl yakıldı. Öyle ki kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakıldı, öyle ki beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı. Şimdi o siyah ve karanlıktır."⁴³

b) Kâinatın yaratılışı

Hız. Peygamber'den yaratılışın gerçekleşme zamanı ve safahatıyla ilgili pek çok hadis gelmektedir. Bunların bir kısmında onun mahlûkatın ilk yaratılışından başlayarak (geçmiş ve gelecek bütün aşamaları) cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin cehenneme girmesine kadar anlattığı geçerken⁴⁴, bir kısmında ise ayrıntılı bilgi verilmektedir. Şu iki örnekte bu durum açıkça görülür:

"Mahlûkatını yaratmazdan önce rabbimiz amâda idi. Ne altında hava, ne de üstünde hava vardı. Arşını su üzerinde yarattı."⁴⁵

"Allah toprağı cumartesi günü yarattı. Oadaki dağları pazar, ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruhları salı günü yarattı. Nuru Çarşamba, hayvanları perşembe günü yaydı. Hz. Âdem'i cuma günü ikinci vaktinden sonra, ikinci ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahlûk olarak yarattı."⁴⁶

c) Gökler

Gökyüzünün gıcırdadığını belirten⁴⁷ Hz Peygamber, onu dürülmüş bir dalga, korunmuş bir tavan olarak tarif eder ve semanın üstünde başka bir sema daha bulunduğunu söyleyerek yedi kat semayı sayar. Sonra konuşmasına devamlı: "İkisi arasında ne (kadar uzaklık) var biliyor musunuz?" diye sorduktan sonra, "Beş yüz yıl!" der. Sonra tekrar: "Bunun gerisinde ne olduğunu biliyor musunuz? Bunun gerisinde su var. Suyun gerisinde arş var. Allah, arşın üstündedir. Âdemoğlunun yaptıklarından hiçbirisi O'na gizli kalmaz" buyurur. Sonra tekrar: "Bu arz nedir, biliyor musunuz? Bunun altında bir diğer arz var, ikisi arasında beş yüz yıl var. Böylece yedi arzın varlığını birer birer sayar."⁴⁸ Başka bir hadislerinde de gökyüzüyle yeryüzü arasında 500 yıllık mesafe olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

⁴¹ Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 4.

⁴² İbn Balabân, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1412/1991, XVI, 504; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 10.

⁴³ Tirmizî, "Sıfatü cehennem" 8.

⁴⁴ Buhârî, "Enbiyâ", 13.

⁴⁵ Tirmizî, "Tefsîr", 11/12. Ayrıca bk. Hûd 11/7. Yaratılışı anlatan ancak kader problemini de içeren pek çok hadise burada yer vermiyoruz.

⁴⁶ Muslim, "Sıfatü'l-kuyâme", 27. Ayrıca bk. 5 nolu dipnot.

⁴⁷ Tirmizî, "Züh'd", 9; İbn Mâce, "Züh'd", 19. Rivayette Hz. Peygamber'in bunu söylerken "Ben sizin görmediklerinizi görüyor, iştmediklerinizi iştıyorum" kaydını koyduğu da nakledilir.

⁴⁸ bk. Tirmizî, "Tefsîr", 57, 66; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 19.

⁴⁹ Tirmizî, "Sıfatü cehennem", 6; Nüveyrî, *a.g.e.*, I, , 30-31.

d) Güneş

Rivayetlerden anladığımız kadarıyla, Hz. Peygamber güneşin kendi yürün-
gesinde döndüğüyle ilgili bilgi sahibi değildir. Ebû Zer'den gelen rivayet bunu
teyit etmektedir:

"Güneş batarken Resûlullah ile birlikte mescidde idim. Bana: "Ey Ebû Zer, biliyor
musun bu Güneş nereye gidiyor?" diye sordu. Ben: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!"
dedim. "Arşın altına secde yapmaya gider, bu maksatla izin ister, kendisine izin ve-
rilir. Secde edip kabul edilmeyeceği, izin isteyip, izin verilmeyeceği zamanın (kaya-
metin) gelmesi yakındır. O vakit kendisine: "Geldiğin yere dön!" denir. Böylece bat-
tığı yerden doğar. Bu durumu Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü haber vermektedir: "Güneş,
duracağı zamana doğru yürüyüp gitmektedir. Bu aziz ve alim olan Allah'ın takdiri-
dir."⁵⁰

Eğer zâhirî bir şekilde yorumlanacak olursa, Hz. Peygamber'in güneşin ba-
tından doğacağını söylemesinden, dünyanın yuvarlak olduğunu bilmediği,
Arabistan'ı dünyanın merkezi olarak algıladığı sonucunu çıkarmak mümkin-
dür. Burada önemli bir mesele de, dünyanın sadece Arap yarımadasındakiler
için batı tarafından doğacak oluşudur. Çünkü güneş tam da dünyanın batı
yarımküresine doğacakken geri dönecektir. Oysa, güneşin doğuş ve batışı
ifadeleri mecazîdir. Zira, bugün kesin olarak bilinmektedir ki güneş doğup
batmamakta, dünya etrafında dönmektedir. Aşağıdaki rivayette de meselinin
böyle anlaşılması durumunda bir problem görünmemektedir:

"Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmaz. Batıdan doğunca insanlar gö-
rür ve hepsi de iman eder. Ancak, daha önce inanmamış veya imanının sevkiyle hayır
kazanamamış olan hiç kimseye bu iman fayda sağlamaz."⁵¹

Konuyla ilgili şu rivayet de Hz. Peygamber'in benzer bir ifadesini belirgin
olarak ortaya koymaktadır:

"Şüphesiz, güneşin battığı yer tarafında yetmiş yıllık mesafe genişliğinde açılmış
(durumda) bir kapı vardır. Güneş o kapı tarafından doğuncaya kadar o kapı töv-
be(nin kabulü) için daima açık olacaktır. Güneş o kapı tarafından doğunca, daha
önce iman etmiş olmayan veya imanıyla bir hayırlı iş yapmamış olan kimselere (o
günkü) imanı fayda vermeyecektir."⁵²

e) Yıldızlar

Yıldızları semanın emniyeti olarak gören Hz. Peygamber "yıldızlar gitti mi
semaya vaat olunan gelir"⁵³ buyurmuştur. Onun yıldızlarla ilgili bilgisinin
düzeyini anlamak açısından Katâde'nin şu sözü çok önemlidir: "Allah bu
yıldızları üç şey için yaratmıştır: Onları semanın ziyneti kıldı, (semaya yükselip
haber toplayan) şeytanlara atılacak taşlar kıldı, geceleri istikamet tayin etmede

⁵⁰ Yâsîn 36/38. Rivayet için bk. Buhârî, "Tefsir", 36/1.

⁵¹ Buhârî, "Rikâk", 40.

⁵² İbn Mâce, "Fiten", 32.

⁵³ Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 207.

işaretler kıldı. Kim yıldızlar hakkında başka yorumlar yapmaya kalkarsa hata eder ve nasibini zayı eder, kendisini ilgilendirmeyen ve bilgisi olmayan hatta bilmekte peygamberler ve meleklerin bile acze düştükleri bir hususta kendini külfete sokar.”⁵⁴ Bu ifadelerin de yıldızlar ile ilgili olarak Kur’ân’da geçen açıklamalar bağlamında kullanıldığı ve mecazî bir şekilde anlaşılması gerektiği ortadadır.

f) Gök gürültüsü

Hz. Peygamber gök gürültüsünü meleklerle bağlamaktadır: İbn Abbas anlatıyor: "Yahudiler gök gürültüsünün ne olduğunu Hz. Peygamber'e sordular: "Bulutlarla görevli olan melektir. Beraberinde ateşten kamçılar var. Bununla bulutları Allah'ın dilediği yere sevkeder" diye cevap verdi. Onlar tekrar sordular: "Ya şu işitilen ses, o nedir?" "Bu, bulutların istenen yere gitmeleri için onlara yapılan bir sevtir" diye karşılık verdi. Yahudiler: "Doğru söyledin." dediler.⁵⁵

g) Hava sıcaklığı

Hz. Peygamber yaz aylarındaki aşırı sıcaklık ile kış aylarındaki soğukluğu cehennemin nefes almasına bağlamaktadır. Konuyla ilgili rivayetler o kadar açıktır ki, ilgili hadisleri mecaz veya teşbihe hamletmek mümkün görünmemekte, literal okumak daha sağlıklı durmaktadır. Meselâ bir hadiste şöyle geçmektedir: 'Cehennem, 'Ya Rabbi! Kendi kendimi yiyip bitiriyorum' diyerek Rabbine şikâyetle bulundu. Allah da ona, biri kış diğeri de yazın olmak üzere iki kere nefes almak için izin verdi. İşte aşırı derecede sıcağa mâruz kaldığınız yaz mevsimi ile aşırı derecede soğuğa mâruz kaldığınız kış mevsimi bundandır.⁵⁶ Başka bir hadislerinde de Hz. Peygamber, mızrağın gölgesi dimdik olduktan sonra namaz kılınmamasını, çünkü o vakit cehennemin kızdırıldığını söylerken⁵⁷, bir diğer hadiste de namazın serinliğe bırakılmasını, çünkü sıcağın şiddetinin cehennemin kükreyişinden olduğunu belirtir.⁵⁸

h) Deniz

Denizle ilgili olarak Hz. Peygamber'den gelen bir hadis şöyledir: "Denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır."⁵⁹

⁵⁴ Buhârî, "Bed'ül-halk", 3.

⁵⁵ Tirmizî, "Tefsir", 14. Câhiliye döneminde de böyle inanıldığı daha önce aktarılmıştı.

⁵⁶ Buhârî, "Bed'ül-halk", 10.

⁵⁷ bk. Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 294.

⁵⁸ bk. Buhârî, "Bed'ül-halk", 10.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 9.

1) Rüzgâr

Rüzgârın neden kaynaklandığını soran Hz. Ömer'e, Hz. Peygamber'in rüzgârın Allah'ın bir rahmeti olduğu, bazan bereket bazan da felaket getirdiği, Allah'tan gelmesi sebebiyle rüzgâra sövülmemesini istediği aktarılır.⁶⁰ Buradan hareketle hem Hz. Peygamber'in hem de sahâbilerin bu hususta bilgi sahibi olmadıklarını ve nedensellik açısından olayı sadece Allah'ın kudretiyle izah edebildikleri sonucunu çıkarmaktayız.

5.Tabiat Olayları Karşısında Hz. Muhammed'in Tavrı

a) Endişe

Tabiat olayları Hz. Peygamber üzerinde devamlı surette bir endişe kaynağı olmuştur. O bunları her zaman için Allah'ın kudretinin bir alâmeti olarak algılamakla ve yaşam tecrübesiyle en azından önemli bir kısmının sonuçlarını tahmin etmekle birlikte, önceki ümmetlerde olduğu gibi bir felâkete dönüşmesinden veya kıyametin kopmak üzere oluşundan korktuğu anlaşılmaktadır.⁶¹ Onun tabiat olaylarının en azından önemli bir kısmının gerçekleşme sebebini bilemeyeşinin de bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Şu âyetlere baktığımızda Hz. Peygamber'deki endişeyi anlamakta hiç de zorlanmıyoruz:

"O gün, gök beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir."⁶²

"Nihayet onu, vâdilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır!"⁶³

"Gökten azap olarak düşen bir parça görseler: «Bulut kümesidir» derler."⁶⁴

"O'nu, gök gürlemesi hamd ile, melekler de korkularından tesbih ederler. Onlar pek kuvvetli olan Allah hakkında çekişirken, O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar."⁶⁵

"Onlar Rablerinin buyruğundan çıkmışlardı; bunun üzerine kendilerini gözleri göre göre yıldırım çarptı."⁶⁶

"Onlar, bulut gölgeleri içinde, Allah'ın azabının ve meleklerin tepelerine inip işin bitmesini mi bekliyorlar? Bütün işler Allah'a dönecektir."⁶⁷

⁶⁰ bk. *Müsned*, II, 268.

⁶¹ Nitekim kendisi gibi ondan sonra da sahâbileri her dem kıyamet kopacakmış gibi bir korku içindeydiler.

⁶² el-Furkân 25/25.

⁶³ el-Ahkâf 46/24.

⁶⁴ et-Tûr 52/44.

⁶⁵ er-Ra'd 13/13.

⁶⁶ ez-Zâriyât 51/44.

⁶⁷ el-Bakara 2/210.

"Güneş dürülüp ışığı kalmadığı, yıldızlar düşüp söndüğü, dağlar yürütüldüğü vakit."⁶⁸

Hz. Peygamber'in karşılaştığı tabiat olayları karşısında düştüğü ürperti ve korkuya dair elimizde çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Meselâ Hz. Âişe şunu anlatmaktadır: Hava bulutlu ve rüzgârlı olduğu zaman Resûlullah'ın rengi değişir, (yerinde duramayıp) ileri geri gidip gelmeye başlar, bir girer bir çıkar. Yağmur yağmaya başlayınca sevinir, açılırdı. Ben durumu onun yüzünden anlardım. (Bir seferinde): "Ey Allah'ın resûlü, halk bir bulut görecektir olsa, yağmur getirebilir ümidiyle sevinir, hâlbuki bir bulut gördüğünde üzüldüğünü senin yüzünden okuyorum, sebebi nedir?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Ey Âişe! Bunda bir azap bulunmadığına dair bana kim teminat verebilir? Nitekim geçmişte bir topluluk rüzgârla azaba uğratılmıştı. O kavim azabı gördükleri vakit: "Bu gördüğümüz bize yağmur getirecek bir buluttur" ⁶⁹demişlerdi."⁷⁰ Başka bir rivayette de Hz. Âişe Hz. Peygamber'in gökyüzünde beliren bir bulut veya rüzgâr gördüğü zaman -namazda bile olsa- namazı bırakıp ona yöneldiğini ve zararından Allah'a sığındığını söyler.⁷¹

Rüzgârın felâket getirmesinden Allah'a sığınan⁷² Hz. Peygamber'in şimşek çakması, yıldırım düşmesi gibi durumlarda Allah'a sığınıp dua etmesi de aynı gerekçelerle izah edilebilir. Nitekim Hz. Ömer şöyle demektedir: 'Resûlullah gök gürlemesini ve yıldırımları duyduğu zaman şöyle dua ederdi: 'Allah'ım! Bizi gazabınla öldürme, azabınla helâk etme ve bu (azabın varması)ndan önce bizi afiyete (tabii ölüme) kavuştur.'⁷³

Hz. Peygamber'in kâinat olaylarının gerçek mahiyetine dair bilgisiyle ilgili en güzel örneği oğlu İbrâhim'in vefatında görmekteyiz. Çocuğun vefatından sonra güneş tutulunca Hz. Peygamber elbiselerini sürükleyerek mescide girer ve hemen halkı namaza kaldırır. Bazı rivayetlerde geçtiğine göre, beşer rükûlu⁷⁴ iki rekât namaz kıldırır, kıyıamları uzun tutar. Namazı güneş tutulması geçene kadar sürdürür. Namazdan sonra insanlara hutbe irad ederek güneş ve ayın Rabbin delillerinden birer delil olduğunu, Allah'ın ay ve güneş tutulmasıyla kullarını korkuttuğunu, böyle bir şey görüldüğünde Allah'a dua edilmesini, tekbir getirilmesini, tutulma geçene kadar namaz kılınıp ardından sadaka verilmesini ister.⁷⁵

⁶⁸ et-Tekvîr 81/1-3.

⁶⁹ el-Ahkâf 46/24.

⁷⁰ Buhârî, "Tefsîr", 46/2.

⁷¹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 113; Müsned, VI, 223.

⁷² bk. Müslim, "İstiskâ", 15.

⁷³ Tirmizî, "Daavât", 49.

⁷⁴ bk. Ebû Dâvûd, "Salât", 2 (hadis no: 1182).

⁷⁵ Buhârî, "Küsûf", 6, 7, 14; İbn Balabân, a.g.e., VII, 87. Aynı durum ay tutulduğunda da söz konusu olur. Ay tutulunca Hz. Peygamber korkuyla kalkıp namaza durur ve kıraati uzatır.

Rivayette de açıkça görüldüğü gibi Hz. Peygamber güneş tutulmasını Allah'ın varlığının bir alâmeti olarak görmekte ve bununla kulların korkutulduğunu düşünmektedir. Namazını güneş tutulması geçene kadar sürdürmesi bilinçli bir tercihtir. Ayrıca namazdaki rükû sayısının râvilerce ikiden beşe kadar değişen rakamlarla rivayet edilmesi de ilginçtir. Kanaatimizce Hz. Peygamber rükû ederken güneşin doğup doğmadığını kontrol etmek için arada bir başını kaldırırdı. Doğmadığını görünce tekrardan rükûa dönüyordu. Bunu bir veya birkaç kere tekrarladığı için görenler Resûlullah'ın birkaç defa rükû yaptığını sanmışlardır.⁷⁶

Buraya kadar verdiğimiz birkaç örnek, Hz. Peygamber'de beliren endişenin tabii âfetlerden korkmaktan öte bir durum olduğunu göstermektedir. Ayrıca Resûlullah'ın söz konusu durumlarda Allah'a münâcata yönelmesini, insanlara Allah'ın azametini hatırlatma çabası olarak yorumlamak imkân dâhilinde görünmektedir. Çünkü Resûlullah davranışlarıyla müminlere örnek olmakla birlikte, söz konusu rivayetlerden de açıkça anlaşıldığı üzere, olayları tabii âfetler olabilir endişesiyle karşılananın ötesinde bir endişe duymaktaydı.

b) Temâşa

Hz. Peygamber etrafındaki her şeyde Allah'ın büyüklüğünü gören bir insandı. Kâinatı sürekli tarassut eden ve âyetlerde zikredilen hususlara dikkat kesilen biriydi. Bu gayret bilimsel bir inceleme değil, Allah'ın azametini daha iyi anlama çabasıydı. Kur'ân'daki kevnî âyetler Resûlullah'ın bu yöndeki derin tecessüsünün en önemli gücünü oluşturmuştur.

Meselâ Hz. Peygamber'in "Bu insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine bir bakmazlar mı?"⁷⁷ âyetlerini her okuduğunda başını kaldırıp göğe baktığı zikredilmektedir.⁷⁸ Bir rivayette de şöyle geçer: "Küçük bir çocuk olan Abdullah b. Abbas teyzesi ve Hz. Peygamber'in eşi olan Meymûne'nin evinde kalır. Hz. Peygamber onlarla bir müddet sohbet ettikten sonra yatar ve gecenin son üçte birinde veya o civarda yataktan kalkar ve oturup gökyüzünü seyretmeye başlar. Ardından da şu âyeti okur ve namaz

Arkasında duranlar da kıyâmet vaktinin geldiğini sanırlar. Yahudiler de ayın sihirlendiğini söylerler. bk. Abdülmalik b. Habîb, *et-Târih*, s. 87'den Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Gün-lüğü*, İstanbul 1995, s. 98; Beyhakî, *Azâbü'l-kabr ve süâlül'-melekeyn* (nşr. Saîd el-Lehhâm), Beyrut 1991, s. 72.

⁷⁶ bk. Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî alâ Muvatta'î'l-İmâm Mâlik*, Beyrut 1990, I, 530; Übbî, *Sahîhu Müslim maa şerhihi'l-müsemma İkmâli İkmâli'l-Mu'lim* (nşr. Muhammed Sâlim Hâşim), Beyrut 1994, III, 290.

⁷⁷ el-Gâşîye 88/17-18

⁷⁸ bk. Buhârî, "Edeb", 118.

kılar: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için gerçekten açık, ibretli deliller vardır."⁷⁹

Başka bir rivayette de göklerle yerler, gece ile gündüzün deveranında Allah'ı gösteren delillerin bulunduğuna dair Âl-i İmrân sûresindeki âyetler nâzil olunca, Hz. Peygamber o geceyi namaz ve tefekkürle geçirir, sabah namazına çağırmaya gelen Bilâl'in kendisini gözyaşları içinde görmesi üzerine de şöyle buyurur: "Bu âyetleri okuyup ta tefekkür etmeye yazıklar olsun."⁸⁰ Resûlullah gece namazına kalktığına yaptığı dualarda Allah'ın, gökler ve yer ile bunlarda bulunan her şeyin yaratıcısı olduğunu anarak niyaz ederdi.⁸¹

6. Hz. Peygamber'den sonra sahâbe ve tâbiînin evren tasavvuru

Hz. Muhammed'in evrene bakışını daha iyi anlayabilmek için sahâbe ve tâbiînin kevnî âyetleri nasıl anladıklarına bakmak durumundayız. Genelde müfessirlerin pîri kabul edilen Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr b. Âs, Abdullah b. Selâm ve Temîm ed-Dârî gibi tefsirde önde gelen sahâbilerden ve Kâ'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih, Mücâhid gibi tâbiîlerden rivayetler gelmektedir. Bu rivayetler, sözü edilen kişiler nezdinde, Hz. Peygamber'in bakış açısının hangi düzlemde olabileceğiyle ilgili işaretler taşımaktadır. Çünkü daha önce değindiğimiz gibi, Hz. Peygamber'den bu âyetleri anlamaya yönelik olarak fazla rivayet gelmemiştir. Sahâbe ve tâbiînden ise oldukça fazla sayıda açıklayıcı bilgi nakledilmektedir. Sahâbilerin bu âyetleri anlamadaki yaklaşımları genelde farklılık arz etmektedir. Biz buradan hareketle, Hz. Peygamber'in ilgili âyetlerin yorumuna yönelik fazla bir şey söylemediği sonucunu çıkarmaktayız. Çünkü söylemiş olsaydı, hadis kitaplarındaki tefsir bölümleri ile tefsir kitaplarında ilgili âyetlerin açıklaması sadedinde Hz. Peygamber'den aktarılanların bu kadar az olmaması; sahâbilerin de âyetleri anlamak için bu derece bir çaba içine girmemeleri gerekirdi. Durumu daha netleştirmek için bazı sahâbilerin ve tâbiînin bir kısım âyetlerden neler anladığına bakmak gerekmektedir. Yüzlerce rivayetten birkaçını sunalım:

⁷⁹ Âl-i İmrân 3/190. Rivayet için bk. Buhârî, "Tevhid", 27, "Edeb", 118.

⁸⁰ bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, [baskı yeri ve tarihi yok], IV, 310. Resûlullah'ın bir hadislerinde de şöyle buyurduğu geçer: "Allah'ın iyi kulları onu anmak için güneş, ay, yıldızlar ile gece karanlığını izleyenlerdir." Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1990, I, 51. Bir diğer rivayette de Allah hakkında tefekkür eden bir topluluğun yanına varan Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilir: "Yaratılanları düşünün, yaratana değil. Çünkü onu bilemezsiniz." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1995, VII, 171-172; Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 314; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, Riyad 1991, IV, 395-397.

⁸¹ İbn Mâce, "İkâmet", 180 (hadis no: 1355, 1357).

a) et-Târık 86/1-3 âyetiyle ilgili olarak Hz. Ali, Tânk'ın yedinci kat semada bulunan tek yıldız olduğunu, diğer yıldızlar semalardaki yerlerini aldıklarında onların yanına indiğini bilâhare tekrar kendi katına çıktığını söylemiştir.⁸²

b) er-Ra'd 13/2 âyetini anlama sadedinde İbn Abbas ile Mücâhid göklerin direkler üzerinde durduğunu kabul ederlerken, Hasan-ı Basrî ile Katâde direk-siz olarak durdukları sonucunu çıkarmışlardır. İyâs b. Muâviye ise gökyüzünün bir kubbe gibi yeryüzünü örttüğünü düşünmüştür.⁸³

c) el-Kalem 68/1 âyetiyle ilgili olarak İbn Abbas göklerden sonra balığın yaratıldığını, yeryüzünün balığın sırtına döşendiğini, ardından yerin hareket edip depreştiğini ve yeryüzünün dağlarla sabit kılındığını, dağların yeryüzüne karşı övündüklerini söyler.⁸⁴

d) et-Tûr 52/6 âyeti bağlamında Abdullah b. Amr ve Hz. Ali gibi sahâbîler arşın altında bir deniz bulunduğunu öne sürmüşlerdir.⁸⁵

e) el-Bakara 2/29 âyetiyle ilgili olarak İbn Abbas ve İbn Mes'ûd gibi sahâbîlerin şöyle dediği nakledilmiştir: Allah'ın arşı suyun üzerindeydi. Allah sudan önce bir şey yaratmamıştı. Mahlûkatı yaratmak isteyince sudan bir duman çıkardı. Bu duman (buhar) suyun üzerine yükseldi. Bu yüzden onu sema diye adlandırdı. Sonra suyu kuruttu ve tek parça toprak haline getirdi. Ardından bu yeri yedi parçaya ayırdı.⁸⁶

f) İbn Abbas el-Hicr 15/19 ve benzeri âyetler için şöyle demiştir: "Allah yeryüzünü suyun üzerine yayınca içindekilerle birlikte gemi gibi sallandı. Allah da böyle sallanmasın diye ağır dağlarla yeryüzünü sabitleştirdi."⁸⁷

g) el-Hadîd 57/25 âyetiyle ilgili olarak Rebî' b. Enes, göğün ilk tabakası dü-rülmüş bir dalgadır. İkinci tabaka kaya, üçüncüsü demir, dördüncüsü bakır, beşincisi gümüş, altıncısı altın, yedincisi de yakuttur, demiştir.⁸⁸

7. Değerlendirme ve Sonuç

Hz. Muhammed'in hayat hikâyesiyle ilgili bilgi veren kaynaklarda, onun kendi dönemi şartları içerisinde de olsa herhangi bir eğitim aldığı zikredilmez. Bu yönüyle ilgili olarak elimizde bilgi olmamasına rağmen peygamberlik zamanına kadar geçirdiği ticârî hayat ile seyahatleri onun birikimi hususunda yeterli kanaati oluşturacak düzeydedir. Ancak onun bu birikimi pratik uygu-

⁸² Kurtubî, a.g.e., XX, 1.

⁸³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, Beyrut 1405, XIII, 93-94.

⁸⁴ Taberî, a.g.e., XIX, 14. Hz. Peygamber'den gelen benzer bir hadis için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, Beyrut 1993, VIII, 211.

⁸⁵ Taberî, a.g.e., XVII, 20.

⁸⁶ bk. Taberî, a.g.e., I, 194.

⁸⁷ Râzî, *et-Tefsîrül-kebîr*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî), XIX, 171.

⁸⁸ Taberî, a.g.e., XVIII, 154.

lamalar ve gözlemler sonucunda elde edilmiş bilginin ötesine geçmese gerektir. Dolayısıyla Hz. Muhammed bulunduğu coğrafyanın insanı olarak ömür sürmüş bir insandı.

Hz. Muhammed'in, tıpkı tıbbî konulara dair ifadelerinde olduğu gibi, olgusal gerçekler olan gezegenler ve kâinat olaylarına yönelik tasavvuru da bulunduğu çevrenin bilgisiyle paralellik arz ediyordu; yani imgesel değil, gündelik bilgiydi. Çünkü Hz. Peygamber kâinat olaylarının nedensellik boyutlarını araştıran bir bilim adamı değildi. Bu alanda almış olduğu bir eğitim söz konusu olmadığı gibi, yukarıda çizdiğimiz Çâhiliye dönemi dünya tasavvurunun hâkim olduğu bir ortamda peygamberlik görevini üstlenen insanın bu tasavvuru aşarak olaylara ilmi bir yaklaşım getirmesi zaten beklenemezdi. O yüzden bu yönde bir çabasının olması da söz konusu olamazdı. Özellikle de beşerî ilimler alanında en küçük bir kıpırtının olmadığı bir coğrafyada ve ümmî toplumda bu tür bilgi **artık bilgi** konumundaydı ve buna ihtiyaç da yoktu. Diğer peygamberler gibi Hz. Muhammed de Allah'ın elçisiydi ama aynı zamanda kendi zamanının ve bölgesinin insanıydı. Bu sebeple de söz ve eylemlerinde çevre faktörü son derece önemliydi. Zira bilgi içgüdüsel ve kalıtsal değil doğduktan sonra kazanılan birikimdir. Bu sebeple Hz. Muhammed'in güneş ve ay tutulmalarının sebebinden, bulutların, yağmurun oluşma sebeplerinden, semanın katmanlarından haberdar olmadığı söylenebilir. Ayrıca ondan bu alanlarda nakledilen bilgilerin doğruluğu veya yanlışlığı nübüvvetini ne olumlular ne de olumsuzlar.⁸⁹ Hurma aşılama ve hayatın diğer alanlarındaki bazı deneyimsizliklerinin peygamberliğini olumsuzlamadığı gibi. Bizim yapmamız gereken Hz. Peygamber'i peygamber, sahâbîyi de sahâbî olarak görmektir. Ayrıca unutmamak gerekir ki, peygamberlerin peygamberlik dışındaki coğrafya, matematik, fizik, antropoloji, biyoloji, kozmoloji, astronomi vb. gibi bilimleri bilme iddiaları yoktu. Zira onlar Allah'ın ilâh oluşu ile ahlâkî ve insanî değerleri insanlara öğretmekle yükümlüydü. Bahsettiğimiz bilgileri

⁸⁹ Buna Hz. Peygamber'in geçmiş peygamberler* ile ümmetlere dair anlattığı onlarca hadis de dâhildir. Bunların içinden sahih olarak kabul edilebileceklerin Hz. Peygamber tarafından o coğrafyada veya seyahatlerinde öğrenilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hz. Peygamber'in nübüvvetinden sonra Ehl-i kitapla yaptığı önceki peygamberlere yönelik sohbetlerde aynı hususlarda mutabık kalmaları bunu teyit etmektedir.**

* Bunların bir kısmı Hz. Peygamber'in rüyası olarak aktarılırken (Buhârî, "Ta'bir", 11), bir kısmı da peygamberlerin kendisine arzedilmesi olarak nakledilir. Bunlar da rüya olarak anlaşılabilir. (bk. Müslim, "İmân", 271). Bir kısmında ise bu bilgilerin nasıl alındığıyla ilgili bilgi yoktur. "Sâm, Araplar'ın babasıdır. Yâfes, Rumlar'ın babasıdır. Hâm Habeşliler'in babasıdır." (Tirmizî, "Tefsîr", 38) keza Hz. Zekerîyyâ'nın marangoz olduğunu söylemesi (Müslim, "Fezâil", 169) gibi.

** Hz. Ya'kûb'un kendisine haram kıldığı şeyleri sayınca yahudiler bunu onaylamıştı. bk. Tirmizî, "Tefsîr", 14 (hadis no: 3117). Hz. Peygamber'in kendisi de yahudi bir âlimin kıyâmetin nasıl kopacağıyla ilgili verdiği bilgileri gülümseyerek tasdik etmişti. Bu, sahip olunan bazı bilgilerin müşterekliğini göstermektedir. bk. Buhârî, "Tevhîd", 36.

bilmeleri esasında peygamberler için bir meziyet ve üstünlük de değildir. Dolayısıyla peygamberlerin bu konularda vahiy kaynaklı bilgileri olduğunu söylemek onları kendi toplumlarından ve çağlarından soyutlamak olur. Ayrıca yanlışlanan bazı bilgileri hem onu nübüvvetle görevlendiren Allah'tan kuşku duyulmasına, yanlışların O'na fatura edilmesine, hem de kendisinin din sınırları içinde söylediklerinden şüphe edilmesine dolayısıyla nübüvvetinin inkârına neden olabilir.

Bununla beraber Hz. Peygamber'in etrafında cereyan eden olaylardan ibret alması yanında tecessüs eden bir merakının olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda değindiğimiz üzere onun gökyüzüne yönelik âyetleri okuduğunda yüzünü semaya çevirmesi bunun göstergesidir ayrıca koruyucu hekimlik alanında oldukça fazla birikimi olan bir insanın bu evrene yönelik tecessüsünün olmadığı söylenemez.⁹⁰

Sonuçta, Hz. Muhammed'in bütün olaylarda Câhiliye döneminden farklılık arzeden en önemli özelliği her şeyin merkezine önceki dönemin aksine – yağmurun yağmasında olduğu gibi- Allah'ı alması, her olguyu onun ilâhî yasası olarak görmesi ve bunlarda ilâhî güçler olmadığını söylemesiydi. O, işlevleri hakkında bilgi sahibi olmasa bile, bütün olup bitenlerin arkasındaki faal gücü Kur'an'da işlendiği gibi Allah olarak görmüş, nesnelere hidayet perspektifinden bakmış, tüm olup bitenlerin onun kudretiyle gerçekleştiğini her fırsatta dile getirmiş, yanlış inanışları düzeltme yoluna gitmiştir.⁹¹ Zaten Allah Teâlâ da dönemindeki insanların idrakini açacağından dolayı Hz. Peygamber'in tabiat olaylarının gerçekleşme sebepleriyle uğraşmasını istememiştir:

Meselâ yeni doğan ayın önce hilâl şeklinde ince olması, sonra hacminin büyüyerek dolunaya dönüşmesi, ardından tekrar hilâle dönüşerek kaybolmasından soranlara, Hz. Peygamber'in "Sana hilâl şeklinde doğan aydan soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir"⁹² şeklinde cevap vermesi istenmiştir. Dolayısıyla âyet onlara ayın hareketlerinden istifadeyle takvimi belirlediklerini, hac ve oruç zamanını tesbit ettiklerini, kadınların iddet sürelerini hesapladıklarını, borçların ödenme zamanını tayin ettiklerini ... hatırlatmış, ayın dönüşüyle ilgili teknik ayrıntıya girmemiştir.

Burada akıllara, Hz. Peygamber'in getirdiği kitapta yer alan evrene yönelik âyetlerin en azından önemli bir kısmının hakikatini anlamadığı, Kur'an'ın

⁹⁰ Bununla birlikte gece gündüz yaptığı ticarî seferleriyle ibadetlerin ve ayların zamanının takibinde gök cisimlerinden oldukça istifade ettiği aşikârdır. Bu hususa girişte değinilmişti.

⁹¹ Onun düzeltmesi sadece bu alanla sınırlı değildir. Câhiliye dönemindeki inanışın aksine, baykuşların uğursuz olmadığını söylemesi gibi, hayatın her alanında. bk. Müslim, "Selâm", 101.

⁹² el-Bakara 2/189. bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut 1987, I, 232.

kendisine yüklediği açıklayıcılık görevini yapamadığı düşüncesi gelecektir. Çünkü Hz. Peygamber'in ay, yıldızlar, güneş, bulutlar, yağmur, şimşek ve yıldırım gibi olayların gerçekleşme sebebinin ve bunların işlevlerini bilmemesi demek Kur'an'da oldukça fazla sayıda yer alan ilgili âyetleri de tam olarak anlayamadığı anlamına gelecektir. Bu tesbit günümüz ilmi verileri ışığında söylendiğinde gerçeklik payı içermektedir; çünkü kevnî âyetleri çağımız insanı Hz. Muhammed'den ve arkadaşlarından daha iyi anlayabilmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber bunları fiziki bir gerçek olarak algılamıyordu, bütün mahlûkatın Allah'ın sistemi içinde olduğu bilinci Hz. Muhammed'de zirvedeydi ve sahâbesine de bunu aktarıyordu. Ayrıca bilimsel izahlar getirilmeye çalışılan ve kevnî âyetler diye kategorize edilen âyetlerin Hz. Muhammed'e bilimsel bir gerçeklik sunmak için inmediği unutulmamalıdır. Bunlar Kur'an'da Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini ispat etmek ve muhatapları Allah'a yönlendirmek için zikredilmiş, insanlar da bu bakış açısıyla okumuşlardır. Dolayısıyla ne Hz. Peygamber ne de ashâbı için Kur'an'ın anlaşılabilmesi diye bir şey söz konusu olamaz. İçeriğini bilemedikleri konularda gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse sonrakilerin kendi anlayış düzlemlerinde getirdikleri yorumlar ve anlama çabaları Allah'ın azametini anlamamanın dışında kalan bir çabadır ve bu çaba bugün olduğu gibi yarın da olacaktır. Sonuç olarak, bütün kevnî âyetler ve diğer tabiat olayları ile gök cisimleri Hz. Muhammed ve ashâbında Allah'ın büyüklüğünü idrak etme ve bütün bu olanların Allah'ın kudretiyle meydana geldiğini anlama açısından büyük işlev görmüş ve şirk inanışının izale edilmesinde en mühim rolü oynamışlardır.

Şunu da zikretmek gerekir ki, bu âyetlerin yorumu sadedinde Hz. Muhammed'den fazla rivayet gelmemiş olması mezkûr konuların o zaman aktüel olmayışındandır. Bunlarla ilgili olarak Hz. Muhammed'e fazla soru sorulmadığını, âyetlerin ibret almak için okunup geçildiğini, insanların gözleri önünde cereyan ettiğinden dolayı görünenle ve okunanla yetinildiğini söyleyebiliriz. Sıhhati hakkında tartışmalar olsa da Hz. Âişe'nin şu sözü bir açıdan doğru görünmektedir: "Hz. Peygamber, Cibrîl'in kendisine öğrettiği belli sayıdaki âyet dışında Kur'an'dan bir şey tefsir etmezdi."⁹³

Bu kabulün Hz. Muhammed'in konumuna zarar vereceği endişesiyle, ondan nakledilen ve bilimsel gerçeklerle çelişen rivayetlerin tamamının onun adına uydurulmuş yalanlar olduğu söylenerek Hz. Peygamber koruma altına alınmak istenebilir. Ancak burada unutulmaması gereken bir husus vardır, o da şudur:

Böyle bir yola gidildiği takdirde, Hz. Muhammed'den rivayet edilen âhiret âlemine yönelik hadislerin, geçmiş ümmetlerle peygamberlere dair haberlerin

⁹³ Taberî, *Târihu'l-ümem*, Beyrut 1992, I, 62. bk. Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, İstanbul 1983, s. 47.

velhasıl ibadetlerle ilgili bilgi veren hadislerin dışında kalan tüm rivayetlerin toptan reddi gerekir. Çünkü bir alanda söylediklerini şanına yakıştıramadığımız insanın diğer sözlerini de aynı gerekçeyle bırakmamız gerekir. Bir kısmı kendisinden sonraki kelâmî ve diğer problemlere değinen ve bu haliyle uydurma olduğu aşikâr olan rivayetler ile kevnî olaylara yönelik rivayetlerin bir kısmının mevzû olması, keza İsrâiliyattan olması her zaman muhtemeldir ve mümkündür, ancak ibadetler dışındaki rivayetlerin bütünüyle reddedilmesi esasında problemi yine de çözmeyecektir. Şöyle ki, başta sahâbe ve tâbiîn olmak üzere sonraki kuşakların tamamı kevnî âyetlerden neyin kastedildiği hususunda sürekli fikir yürütmüşler, farklı kabulleri benimsemişlerdir. Dolayısıyla Resûlullah zamanında ve sonrasındaki yaygın inanışların farklılaşarak devam ettiğini, değişenin sadece merkeze Allah'ın alınması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sahâbe ve tâbiîn'in bu çabası Hz. Peygamber'in ilgili âyetlerin en azından önemli bir kısmı hakkında açıklamada bulunmadığını da göstermektedir. Çünkü açıklamada bulunmuş olsaydı vefatından sonra insanlar bu konularda farklı düşüncelere dalmazlar ve âyetleri anlamak adına İsrâiliyata müracaat etmezlerdi.⁹⁴

Kur'an'da pozitif ilimlere ve tabiat olaylarına işaret eden âyetlerin, bu ilimlerle münasebet kurularak tefsir edilmeye başlanmasına gelince, bu, Abbâsîler döneminde Aristo felsefesiyle Batlamyus astronomisinin Yunanca'dan tercüme yolu ile İslâm dünyasına nakledilmesi ve daha sonraları da müslümanlar arasında yayılmış olması neticesinde olmuştur.⁹⁵ İslâm dünyasında VIII. yüzyılın ortalarına doğru astronomi biliminde çalışmalar başlamış olması da bunu kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla bu hareketten önce İslâm âlimleri, yeryüzü, gökyüzü, yıldızlar, yağmur, bulut ve şimşek gibi şeylerin zikredildiği âyetleri, dış görünüşlerine göre anlamışlar ve tefsir etmişlerdir.⁹⁶

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'den konumuz çerçevesinde gelen hadislerin bilimsel verilere aykırı olanlarını Hz. Peygamber bunu demez veya yapmaz diyerek toptan reddedici bir yaklaşım sergilemek yerine, yaşadığı toplumun hayata bakışını ve kabullerini göz önünde bulundurarak yani Hz. Muham-

⁹⁴ İbn Haldûn'un yorumu için bk. *Mukaddime*, s. 439, 331.

⁹⁵ Müslümanların astronomi de dâhil olmak üzere müsbet ilimlerle ilgilenmemelerinin sebepleri çok olmakla birlikte, birinci sebep olarak, gerek Hz. Peygamber ve gerekse Hulefâ-yi Râşidîn zamanında insanların bütün çabalarını İslâm davetinin yayılmasına, Kur'an'ı ezberlemeye ve hadisleri öğrenmeye yöneltmelerine bağlayabiliriz. Dolayısıyla belli bir süre zarfında Câhiliye dönemi fazla aşılamamıştır. Burada, fetihlerle elde edilen bilgilere ziyade bir katkı sağlanamadığını söylemek yanlış olmasa gerektir. bk. İmâd Mücâhid, *a.g.e.*, s. 114.

⁹⁶ bk. Ali Abdullah ed-Deffâ, *Eseru ulemâi'l-Arab ve'l-müslimin fi tatviri ilmi'l-felek*, Beyrut 1981, s. 15-16; Abdüllatif Harpûti, *Tenkihu'l-kelâm*, İstanbul 1330, s. 386-387'den Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, İstanbul 1997, s. 50; Mehmet Bayraktar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, Ankara 1992, s. 75-76; İsmail Yakıt- Nejdî Durak, *İslâm'da Bilim Tarihi*, Isparta 2002, s. 79.

med'i yedinci asır içinden günümüze taşımadan ondan gelen rivayetlere metodik şüpheyile seçmeci bir yaklaşım sergilemek yerinde olacaktır. Bu ne kadar yerinde olacaksa, ondan gelen ilgili hadislerle mûcizevî bir anlam yüklemek, bunlara olur olmaz mânalar vererek izah etmeye çalışmak ve günümüz veri ve tesbitleriyle uyuşturmaya çalışmak da son derece yanlış olacaktır.

"Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru"

Özet: İslâm medeniyetinin geçirdiği süreci sağlıklı bir şekilde anlayabilmenin en önemli aşamalarından birisi de Mekke ve Medine dönemindeki insanların evren tasavvurlarını tesbit etmektir. Bu bağlamda, onların gökçisimlerine, tabiat olaylarına ve bizzat inceleyemedikleri hadiselerle yükledikleri anlamlar mühimdir. O coğrafyada ve o toplumda yaşaması yanında İslâm medeniyetinin de kurucusu olması sebebiyle Hz. Muhammed'in bu konulardaki birikimi ve bakış açısı ise ayrı bir öneme sahiptir. Bu makalede, Hz. Muhammed'in dünyevî birikimi ana hatlarıyla anlatılmaya, yaşadığı dönemin insanı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında, fen ve sosyal bilimleri bilmenin peygamberlik görevleri arasında olmadığı ve bu alandaki bilgi eksikliğinin veya yanlış bilgi sahibi olmanın peygamberlerin konumlarını olumsuz yönde etkilemeyeceği ortaya konulmaya gayret edilecektir.

Atıf: Enbiya YILDIRIM, "Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, (HTD), IV/1, 2006, ss. 69-90.

Anahtar kelimeler: Güneş tutulması, evren, gök, yıldızlar, gök gürültüsü, rüzgâr, Hz. Muhammed, İslâm, 7. yy.da Arap yarımadası